

Okružna oblast Donja Tuzla pod upravom Fridriha von Foglara od 1894. do 1912. godine

MINA KUJOVIĆ

.....

POSTUPAJUĆI PO članu XXV berlinskog mirovnog ugovora, Austro-Ugarska Monarhija je tokom druge polovine 1878. godine izvršila okupaciju Bosnu i Hercegovinu, a odmah zatim počela uspostavljati i učvršćivati svoju upravu i administraciju nad okupiranim područjem. Carskom odlukom od 9. marta 1879. godine, pri Zajedničkom ministarstvu financija osniva se posebno odjeljenje – Odjeljenje za poslove Bosne i Hercegovine, koje je preko Zemaljske vlade u Sarajevu upravljalo poslovima u Bosni i Hercegovini sve do 1818. godine i konačnog raspada Austro-Ugarske Monarhije. Zemaljsku vladu činili su zemaljski poglavar, civilni adlatus i šefovi odjeljenja. Zemaljski poglavar je bio titularni šef vlade, ali je vladom neposredno rukovodio civilni adlatus koji je bio neposredno podčinjen Odjeljenju za Bosanske poslove pri Zajedničkom ministarstvu finansija.

Kao podređeni i izvršni organ Zajedničkog ministarstva financija – Odjeljenja za Bosnu i Hercegovinu, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu počela je sa radom 1. januara 1879. godine. Ona je bila vrhovni upravni organ za administrativno-teritorijalne organe u Bosni i Hercegovini, tj. za okružne oblasti, kotarske urede i kotarske ispostave. Nova, okupaciona uprava je zadržala administrativno-teritorijalnu podjelu zemlje koja je bila na snazi u zadnjim godinama osmanske vladavine u Bosni i Hercegovini. Cijeli teritorij administrativno se dijelio na šest okružja/

okružnih oblasti (Banja Luka, Bihać, Mostar, Sarajevo, Travnik i Donja Tuzla), koje su bile podijeljene na 54 kotara. Okružnoj oblasti Donja Tuzla pripadalo je 11 kotarskih ureda, od toga je jedan bio gradski–Tuzla i jedna kotarska ispostava Vlasenici.¹

Okružne oblasti su bile administrativno određene Zemaljskoj vladi u Sarajevu. U sistemu austrougarske administracije funkcija upravnika okružne oblasti bila je jako važna. U njegovoj nadležnosti bio je nadzor nad radom kotarskih ureda, nadgledanje kotarskih predstojnika i izricanje disciplinskih kazni činovnicima okružne oblasti, sreskih/kotarskih ureda i ekspozitura.²

Okružna oblast (OO) Donja Tuzla za Monarhiju je bila izuzetno važno područje kako zbog svojih prirodnih resursa, tako i zbog graničnog položaja prema Srbiji, sa kojom nisu bile sasvim utvrđene granice. Obuhvaćala je 11 kotarskih ureda, jednu kotarsku ispostavu i jedan gradski ured u Tuzli.

Gradovi u kojima je bilo sjedište okružne oblasti u periodu austrougarske uprave su doži-

1 *Izveštaji o upravi Bosne i Hercegovine*, str. 23. U nadležnosti Okružne oblasti Donja Tuzla bili su sljedeći kotarski uredi: Bijeljina, Brčko, Gračanica, Gradačac, Kladanj, Maglaj, Srebrenica, Donja Tuzla (2 ureda: gradski i okružni), Vlasenica (kotarska ispostava) i Zvornik.

2 Zbornik zakona i naredbi za BiH, 1882.; *Zakon o upravi*, str. 420–430

vjeli pravi procvat. U razvojnim planovima nove uprave, zbog svojih rudnih potencijala Tuzla je imala poseban prioritet. Kao važno industrijsko središte, doživjela najkompletniju urbanizaciju i dobila konture evropskog industrijskog grada. Mijenjajući postepeno i svoj *etnički, vjerski, socijalni, kulturni i politički mozaik, postala je vitalno središte civilizacijskih i kulturnih promjena u sjeveroistočnoj Bosni.*³ Zbog toga je za državnu administraciju bilo jako važno ko će i kakav će biti okružni predstojnik. Onaj ko se prihvatao takve dužnosti morao je biti stručan, sposoban i odan Monarhiji i njenoj politici. Status državnih činovnika bio je reguliran Zakonom o upravi 1882. godine. Oni su najčešće dolazili iz slavenskih zemalja Monarhije zbog sličnosti slavenskih jezika, ali su u velikom broju dolazili Nijemci, Mađari, Jevreji itd. Pripadnici Bosne i Hercegovine su u državnoj upravi zauzimali, naročito u prvim godinama, najniže, uglavnom „podvorničke“ poslove. Kasnije se pojavljuju učitelji, dok su državni službenici koji su vršili funkcije kotarskih (sreških) i okružnih predstojnika (upravnika) bili isključivo stranci.

Prvi okružni predstojnik Okružne oblasti Donja Tuzla bio je von Berks, zatim Johan von Vuković i najznačajniji među njima – Fridrih von Foglar, u periodu od februara 1894. do aprila 1912. godine. To je period u kojem je Bosna i Hercegovina doživjela najintenzivniji napredak kako u privrednom, graditeljskom tako kulturno-prosvjetnom razvoju. To se odnosi i na Tuzlanski okrug. U ovom periodu „desila se“ aneksija Bosne i Hercegovine sa krupnim posljedicama na vanjskom i unutrašnjopolitičkom planu. Najznačajniji su, unutar Bosne i Hercegovine, bili pokreti muslimana i Srba za vjerske i prosvjetne slobode, ali i pokreti begova zbog ugroženih imovinskih prava. U svim tim dešavanjima na području Okružne oblasti Donja Tuzla aktivno je učestvovala okružni predstojnik Fridrih von Foglar, te uredno i opširno o svemu obavještavao Zemaljsku vladu u Sarajevu i Zajedničko ministarstvo u Beču. Zahvaljujući tim izvještajima, moguće je pratiti privredni, kulturni i prosvjetni razvoj kako Tuzle, tako i ostalih mjesta koja su ulazila u sastav

3 Hadžibegović, Ilias, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, str. 213

Okružne oblasti Donja Tuzla. Pored intenzivnog razvoja privrede, posebno saobraćaja, u periodu Foglarove uprave, na ovom području odigrale su se značajne promjene i u vjerskim zajednicama, a naročito u srpskom i muslimanskom školstvu.

Ko je bio von Fridrih Foglar – glavni biografski podaci

Fridrih Foglar je rođen 1860. godine u Beču.⁴ U osobnom – službeničkom dosjeu navedena mu je njemačko-austrijska zavičajnost, a religija rimo-katolička. U Beču je završio Terezija gimnaziju., a od 1877. do 1882. godine studirao na Akademiji za orijentalne znanosti. (Orijentalna akademija (?) konzularni smjer). Nakon uspješno okončanog studija, 1882. godine, položio je ispit za konzularnu službu Osim maternjeg njemačkog jezika, govorio je i pisao na francuskom, italijanskom i bosanskom, a samo govorio engleski i turski.

Karijeru je započeo kao konzularni službenik Austro-Ugarskog generalnog konzulata u Skutarama (Skadru) u Albaniji., gdje je radio od 1882. do 1884. godine, kad ga je tadašnji ministar Zajedničkog ministarstva financija Benjamin von Kalaj pozvao u bosansko-hercegovačku službu. Po dolasku u Bosnu i Hercegovinu, 21. 12. 1884. godine postavljen je za privremenog upravitelja II klase VIII službeničkog razreda⁵ u Mostaru, a 25. maja 1886. je u istom službeničkom statusu pre-

4 Uvidom u službenički/osobni dosje Fridriha Foglara i druge spise sačuvane u arhivskim fondovima nastalim djelovanjem Zajedničkog ministarstva financija – Odjeljenje za BiH i Zemaljske vlade za BiH, možemo samo djelimično rekonstruisati radnu karijeru Fridriha Foglara. U pomenutim fondovima nalaze se brojni spisi koji se odnose na Foglara, ali je u njima malo podataka koji se odnose na njegov privatni život. Bilo bi interesantno da možemo saznati kako je izgledao, gdje je stanovao, kakvog je imovnog stanja bio itd. U nekim spisima nalazimo njegovo obraćanje Zemaljskoj vladi sa zahtjevom da mu odobri novčanu pozajmicu za liječenje. Iako je tokom svoje radne karijere redovno koristio godišnje odmone, često je tražio slobodne dane kako bi sa „familijom mogao otići na liječenje“ Drugi podaci o njegovom privatnom životu, za sada, nisu nam dostupni.

5 Arhiv BiH (ABH), Zajedničko ministarstvo financija – Odjeljenje za BiH, (ZMF, BH), 8223 /1884.

mješten za službenika Kotarskog ureda u Livnu.⁶ U februaru 1888. godine zbog, kako u službenim dokumentima piše, izuzetnog zalaganja prešao je u I klasu VI službeničkog razreda, da bi ponovo, 24. augusta 1888. godine, u istom službeničkom razredu bio imenovan za kotarskog upravnika/predstojnika Kotarskog ureda u Mostaru,⁷ gdje je ostao do 13. januara 1894. godine, kada je imenovan na mjesto okružnog predstojnika Okružne oblasti Donja Tuzla. Po dolasku na službu u Tuzlu, već u maju 1894. prihvatio je i odlučio se da definitivno ostane u bosansko-hercegovačkoj službi, pa je tako kao „definitivni vladin službenik“ promaknut u V službenički razred.⁸

Na dužnosti Okružnog predstojnika Okružne oblasti Tuzla u Tuzli ostao je punih 20 godina, sve do 9. aprila 1912. godine.⁹ Pošto je dobio zvanje visokog savjetnika, 1. maja 1912. premješten je u Sarajevo, gdje je pri Zemaljskoj vladi obavljao razne poslove. Tokom Prvog svjetskog rata najduže je radio kao šef sekcije za snabdijevanje stanovništva poljoprivrednim proizvodima. Rješenje za prijevremenu penziju dobio je od Narodne vlade Narodnog vijeća SHS 29. novembra, 1918. godine, nakon propasti Austro-Ugarske i povlačenja njegovog dotadašnjeg šefa Stefana Sarkotića.¹⁰

6 ABH, ZMF, BH, 3809 / 1886. U Livnu je kao kotarski predstojnik bio zadužen za podizanje poljoprivredne ogledne stanice.

7 ABH, ZMF, BH, 6289/ 1888. U jednom izvještaju koji je šef ZVS, Johan von Appel poslao u Beč (ZMF/BH-4018) 1892. navodi se, između ostalog, da je kotarski predstojnik Foglar mnogo pomogao da se razvije Hercegovačka dioničarska banka za koju su poslovni ljudi Mostara veoma zainteresirani.

8 ABH; ZMF, BH, 79880/1904.; Kad je Benjamin von Kalaj preuzeo upravu u Bosni i Hercegovini svi su činovnici bili provizorno postavljani i nakon nekoliko godina provedenih u zemaljskoj službi vraćali su se u Monarhiju. Ovaj provizorni (privremeni) status činovnika ukinut je penzionim propisom 1886. godine. Po tom propisu činovnici su morali potpisati izjavu da ostaju stalno u bosansko-hercegovačkoj upravi i na taj način su sticali status stalnih službenika, a oni koji su odbili da daju izjavu, odmah su razriješeni dužnosti. (Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903.*, str.437

9 ABH, ZMF, BH, 616/1912.

10 ABH, Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu Sarajevo (ZVS), prezidijalna (prez.)13949 -1918. Iz

Tokom svog cjelokupnog radnog vijeka, Foglar je predano služio ostvarenju osnovnih ciljeva austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini koji su podrazumijevali što jače učvršćenje Monarhije kao jedine evropske sile koja je mogla kontrolirati i upravljati politikom na Balkanu. Monarhija se pripremala za prodor na istok kad nastupi planirana podjela osmanskih balkanskih posjeda i udarala čvrste temelje radi trajnog ostajanja na tom prostoru. Foglar je od samih početaka, kad je 1882. stupio u austrougarsku konzularnu službu u konzulatu u Skadru (Skutari) bio angažovan na stvaranju što jačeg državno-pravnog položaja Bosne i Hercegovine u okviru Austro-Ugarske monarhije u skladu sa njenim dugoročnim političkim ciljevima. Činjenica da je studirao Akademiju orijentalnih znanosti opredijelila ga je da se trajno angažira prema Balkanu i u Bosni i Hercegovini.

U jednom izvještaju bez potpisa koji je Zemaljska vlada 1916. godine uputila u Beč za Foglara se, između ostalog, navodi: „...Foglar je tokom cijele bosanskohercegovačke službe uspješan. Dvije decenije je vodio OO Donja Tuzla i savladao mnoge teškoće i postao uzor kako se vodi ovaj posao (...) Živi sasvim u skladu sa svojim imovnim stanjem. Čerka mu se udala, a otac je i dva sina, od kojih je jedan već dugo na ruskom frontu, a drugi je u pješadiji.¹¹(...) Njegove kolege u Okrugu o njegovoj službi imaju najbolje mišljenje.“¹²

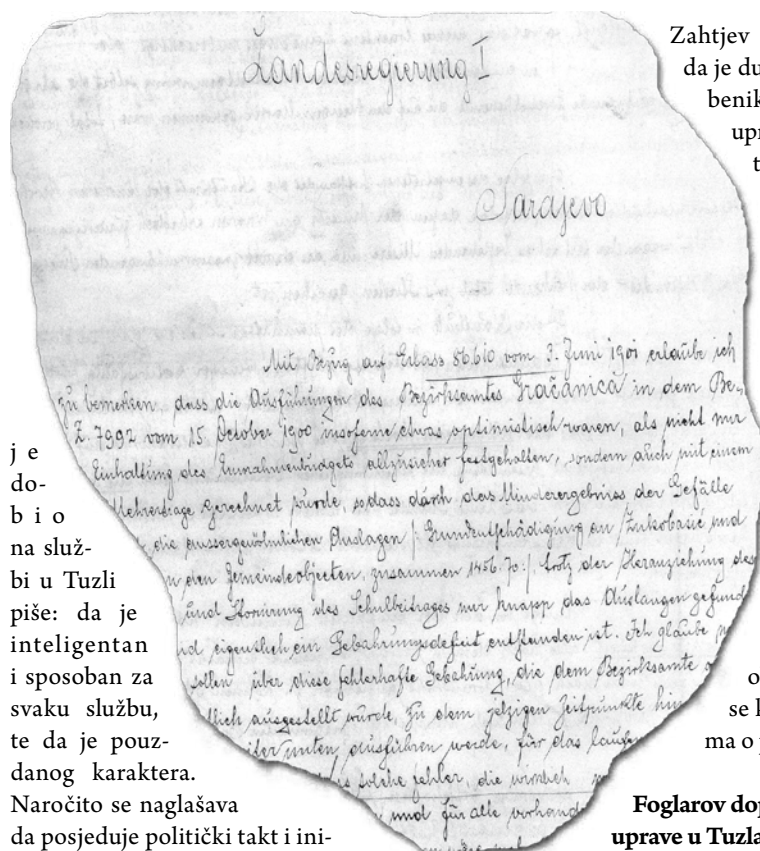
Sama činjenica da je veoma rano, samo sa 34 godine starosti, dospio na vrlo prestižnu državnu funkciju okružnog predstojnika, govori o njegovoj brznoj i uspješnoj političkoj karijeri, koja je bila rezultat, ne samo lojalnosti režimu, već i stečenog znanja i sposobnosti. To potvrđuju četiri odlikovanja, od koji je jedno dobio već nakon 9 godina službe u austrougarskoj državnoj upravi, a druga dva u periodu kad je bio okružni predstojnik u Donjoj Tuzli.¹³ U prijedlogu za prvo odlikovanje koje

dostupne arhivske građe i literature nije se mogla utvrditi gdje je proveo penzionerske dane niti kad je umro F. Foglar.

11 U Službeničkom dosjeu navedeno je da je Fridrih Foglar oženjen i otac tri sina : Hajnrih (rođen 1889.), Bruno (1891.) i Valter (1892.). Nije se moglo utvrditi koji su podaci tačni.

12 ABH, ZMF, BH, prez. 138/1916.

13 Prvo odlikovanje: *Orden Viteški križ Franc Jozef* – 26.

je dobio na službi u Tuzli piše: da je inteligentan i sposoban za svaku službu, te da je pouzdanog karaktera.

Naravno se naglašava da posjeduje politički takt i inicijativu. U obrazloženju prijedloga za njegovo posljednje (četvrto) odlikovanje, između ostalog, naglašava se: „da je Fridrih von Foglar u zimu 1916. godine svoj položaj visokog savjetnika mijenjao za novu dužnost u „najsturenijem vrhu“ ratne službe. Kao šef odjela za snabdijevanje stanovnika hranom podnio je velike napore jer je nestašica poljoprivrednih proizvoda i životnih namirnica u dvije posljednje godine Prvog svjetskog rata bila jedna od najtežih posljedica rata.“¹⁴

Početkom 1914. godine Fridrih Foglar je od Ministarstva unutrašnjih poslova Austro-Ugarske Monarhije u Beču zatražio plemićku titulu.

1. 1892. godina (ABH, ZMF, BH, 268/1892.); Drugo odlikovanje: Orden zlatna kruna III klase–25. 12. 1899. godina (ABH, ZMF/BH, 3841/1899.); Treće odlikovanje: Križ Franc Jozef sa zvijezdom–30. 2. 1903. godine (ABH, ZMF; BH, 3540/ 1903.); Četvrto odlikovanje Ratni križ I klase dobio je za zasluge u ratu zbog civilne službe za potrebe rata (ABH, ZMF, BH – 4466/1918).

14 ZMF, BH, prez. Br 2514/1918. od 23. februara

Zahtjev je obrazložio činjenicom da je dugo radio kao državni službenik u bosanskohercegovačkoj upravi, da je visoki savjetnik, te da mu majka i žena potiču iz plemićkih familija.¹⁵ Austro-Ugarsko ministarstvo unutrašnjih poslova mu je 20. juna dodijelilo plemićku titulu koju je car, zbog izbijanja rata, potvrdio tek 1916. godine. Ovo saznajemo iz dopisa koje je 8. marta 1916. Ministarstvo unutrašnjih poslova uputilo Foglaru. U dopisu mu se saopćava da je car potvrdio njegovu plemićku titulu, te da je u obavezi da plati 210 Kr. takse kako bi mu se izdala diploma o plemstvu.¹⁶

Foglarov doprinos unapređenju uprave u Tuzlanskom okrugu

Čim je stupio na dužnost Okružnog predstojnika, u želji da učvrsti i poveća autoritet vlasti, Foglar se aktivno uključio u rješavanje brojnih problema na terenu Okruga. neumorno je obilazio naselja i kontrolirao rad kotarskih službenika i o svojim zapažanjima redovno izvještavao Zemaljsku vladu u Sarajevu. Nema ni jednog većeg mjesta u sjeveroistočnoj Bosni koje on nije službeno posjetio. Svoja zapažanja o lokalnim prilikama u nekom mjestu uvijek je završavao s prijedlogom rješenja određenih problema, čije je obrazloženje obično počinjao frazom „Ja mislim“. Ovo „ja mislim“ odnosilo se kako na unapređenje privrednih prilika tako i na promjene u školstvu ili miješanje u vjerski život tamošnjih zajednica.¹⁷ U svojim inspekcijskim izvještajima

15 ABH, ZMF, BH, 718/BH / 1914.

16 ABH, ZMF prez. – 281/1916.

17 Na temelju nekih izvještaja o političkim događanjima na području Okružne oblasti Donja Tuzla koje je Foglar upućivao Zemaljskoj vladi u Sarajevo (a oni su brojni, obimni i raznovrsni), tadašnji šef

o radu kotarskih ureda redovno je izvještavao da je stanje korektno, ali da bi u uredima trebalo još službenika.

U jednom izvještaju iz 1894. godine, koji je civilni adlatus Hugo Kučera prosljedio Zajedničkom ministarstvu financija za Foglara se navodi da je inteligentan i za svaku službu sposoban, da posjeduje politički takt i inicijativu.¹⁸ To znači da su visoki činovnici u Zemaljskoj vladi već znali za Foglara kao vrsnog državnog službenika i političara, pa su ga odmah i imenovali u Mješovitom komisiju za utvrđivanje granice sa Srbijom na Drini. Bio je to terenski rad koji je iziskivao česte boravke na Drini, u Zvorniku i Višegradu. U svojim izvještajima o rezultatima rada Komisije, Foglar je usput napominjao kako je Drina lijepa i plovna rijeka i kako bi to trebalo iskoristiti za uvođenje plovidbe parobrodom. Potaknuta Foglarovim izvještajima sa Drine, Vlada je tokom 1896. godine uputila inženjera Denka, koji je zajedno sa Foglarom mjerio dubinu rijeke i utvrdio da je plovna oko 67 km.¹⁹

Da bi se što bolje upoznao sa stanjem na okrugu, Foglar prisustvuje raznim skupovima, između ostalih, i otvaranju novosagrađene džamije u Brčkom (na otvaranju bilo prisutno oko 4000 ljudi iz Brčkog, Gradačca i Gračanice), opširno izvještava o sukobima begova i kmetova, o promjenama u muslimanskom osnovnom školstvu (mektebi ibtidaije), te uvođenju pravoslavnog konzistorija i mitropolije. Naročito je pazio da se u pravoslavnim školama što manje ističe srpska nacionalna ideologija, jer je nova, austrougarska uprava na tome strogo insistirala. Na jednom sastanku sa predstavnicima tuzlanske srpsko-pravoslavne crkveno-školske opštine je, između ostalog, rekao da su *poslije okupacije, pravoslavne škole ima-*

*le znak više narodnosti, negoli vjeroispovijedni i da su na prvom mjestu pružale politička sredstva tomu, da djeca u skromnijem političkom smjeru odrastu.*²⁰

Kao produžena ruka viših vlasti, nastojao je da te škole potisne otvaranjem komunalnih/narodnih škola u svim većim mjestima okruga. U svom pismu Kalaju, od 19. februara 1896. godine, zalaže se za otvaranje gimnazije u Tuzli, navodeći da blizu 50 učenika odlazi iz Tuzle na dalje školovanje u veće gradove Monarhije.²¹

Tokom uvođenja katastra na ovom području, morao je često biti arbitar u sporovima oko razgraničenja zemljišnih posjeda, naročito u selima oko Janje i Brčkog, gdje su se zbog čestih poplava mijenjale granice zemljišnih posjeda, što je dovelo do svađa među vlasnicima zemlje.

Budno je pratio sve političke procese i pokrete muslimana i Srba za vjersku i vakufsko-mearifsku²², odnosno vjersko-prosvjetnu autonomiju.²³ Zapazio je da su mnogi podsticali iseljavanje muslimana u Tursku, kako bi za male pare kupili njihova imanja.

Sve molbe koje su upućivane Okružnoj oblasti Donja Tuzla, bez obzira od koga i po kojem pitanju, prosljeđivao je Zemaljskoj vladi uz napomenu da preporučuje da se molitelju, ako je moguće,

20 ABH, ZVS, Res. 333/1897.

21 ABH, ZMF, BH, Pr. 20/1896.

22 Izvještaji koji se odnose na period austrougarske uprave su pisani na njemačkom jeziku, većim dijelom su u rukopisu – njemačka gotica. Sve važnije dokumente koji se odnose na borbu bosanskohercegovačkih muslimana za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju, a nalaze se u arhivskim fondovima: Zajedničko ministarstvo financija–Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu i Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu sabrao je prof. Ferdo Hauptman, transliterirao na latinično pismo, a Arhiv BiH objavio 1967. godine, jer se sva objavljena građa nalazi u Arhivu BiH. Profesor Hauptman je u uvodu zbornika dao veoma detaljan istorijat zbivanja, a prije svakog dokumenta i njegov kratak sadržaj. Mnogi dokumenti se odnose i na Fridriha Foglara, odnosno na njegove izvještaje o pregovorima sa begom Tuzlićem iz Brčkog i drugim begovima. Česte su i napomene šefa Zemaljske vlade Johana von Appela i civilnog adlatusa Huga Kučere koji u svojim izvještajima upućenim Benjaminu von Kalaju izričito naglašavaju da su nešto preuzeli iz Foglarovih izvještaja..

23 Božo, Mađžar, *Pokret Srba Bosne i Hercegovine za vjersko-prosvjetnu autonomiju*.

Vlade Johan von Appel sastavljao je svoje izvještaje koje je slao ministru Kalaju u Beč. Obično je navodio da je neke činjenice dobio od okružnog predstojnika Foglara, a onda je bez bilo kakvih izmjena i dopuna ta Foglarove službene dopise preuzimao u svoje izvještaje. Već krajem prve godine službovanja u Tuzli (1894.), iz Zemaljske vlade u Beču javljali su da je Foglar uspostavio komunikaciju sa upravom grada te postigao disciplinu u službi.

18 ABH, ZMF, BH, prez. 117/1894.

19 Obišli su Zvornik, Raču i Šepak. i ucrtali trasu buduće plovidbe. Broda Drinom. ABH, ZMF-BH – 14029/1896.

izide u susret. Uvijek je bio na strani onih koji su od Vlade nešto tražili ili su se na nešto ili nekog žalili.

Foglarove zasluge i počasti u Gračanici

Osim rada u spomenutoj komisiji na Drini i rješavanja mnogih administrativno- upravnih problema, Foglar se aktivno uključivao i u rješavanje komunalnih, saobraćajnih i drugih privrednih problema u Tuzli i njenoj okolini. Poticao je izgradnju pruge za teretni voz dolinom Spreče, od Lukavca preko Petrovog Sela, za potrebe Fabrike sode u Lukavcu, izgradnju pruge od Petrovog Sela prema Orahovici, iskorištavanje vrela Guber u Srebrenici, izgradnju dijela pruge u Gračanici itd.

Po završetku izgradnje pruge za teretni voz od Lukavca prema Petrovom Selu, svim vlasnicima isplaćeno je ekspropisano zemljište, pa su obližnji gradovi i sela bili jako zainteresirali da pruga prođe i kroz njihovo mjesto. Kad su u Gračanici saznali da ih projektirana pruga obilazi, to jest nastavlja prema Doboju lijevom stranom Spreče, odlučili su da je sami financiraju, a Foglar ih je u tome, kao uostalom i u svemu ostalom podržao.

Zanimljivi detalji o tome mogu se naći u Izvještaju Fridriha Foglara, koji je putem Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu prosljeđen Zajedničkom ministarstvu finansija u Beč. Izvještaj sadrži 12 stranica teksta u kojem se detaljno obrađuju sve varijante i pogodnosti koje se odnose na izgradnju željezničke stanice u Gračanici i pruge koja bi se odvajala od pravca željezničke pruge Simin Han – Doboj, te izgradnju krakova te pruge, kojom bi se mogli lakše transportovati poljoprivredni proizvodi a naročito šećerna repa.²⁴

Donosimo dijelove iz izvještaja Fridriha Foglara koji se odnosi na razmatranje mogućnosti izgradnje pruge za teretni voz od Petrovog Sela prema Orahovici i odvojak pruge Tuzla (Simin Han)–Doboj za Gračanicu.

*Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu
Sarajevo, 9. 12. 1895.*

Zajedničko ministarstvo finansija, Beč

Želim podržati izgradnju pruge za teretni voz

24 Tekst izvještaja (kao i većina Foglarovih izvještaja) pisani su rukom, gotičkim pismom i, obavezno, na njemačkom jeziku.

od Petrovog Sela prema Orahovici. Ova ideja mi je prezentirana u mom uredu u Tuzli još 28. februara 1894. godine i mislim da bi ovaj prijedlog trebalo prihvatiti.

U ovom dopisu je moje razmišljanje koje se odnosi na izgradnju pruge za teretni voz od fabrike u Lukavcu. Za ovu prugu već je urađen projekt. Međutim, od Kotarskog ureda Gračanica je stigao zahtjev da se izgradi odvojak pruge Doboj-Tuzla u Gračanicu. Ja mogu konstatirati da je narod u Gračanici odavno zainteresiran za prugu i puno bi značila za njihov privredni razvoj. Međutim, već je urađen projekt koji obilazi Gračanicu pa njeni građani nude da sami financiraju odvojak pruge Tuzla–Doboj u njihov grad. U tome je najagilniji kotarski predstojnik Dr. Grassl, koji mi je jučer u dugom razgovoru objasnio da Gračanlije neizostavno žele izgradnju pruge u svoje mjesto.

Ja sam odmah, nakon ovog razgovora, otputovao u Gračanicu i uvjerio se da Gračanlije zaista žele prugu i da im stanica bude u samom gradu (...)

Nakon razmatranja raznih varijanti, Foglar u ovom izvještaju navodi zaključke koji su usvojeni na sastanku u Kotarskom uredu u Gračanici:

- *za gradnju pruge su svi građani,*
- *u Gračanici su svi građani spremni za uvođenje besplatnog rada,*
- *eventualno će nedostajati 1.000 guldena, ali je gračanička čaršija (oko 30 trgovaca) spremna da svojim prilozima to namiri. Sam Mujaga Kučukalić, sin poznatog veletrgovca iz Brčkog, prošle zime je priložio 3000 forinti.*

Molim Zajedničko ministarstvo, ako misli da bi trasa mogla da se izmijeni da mi odgovori. Mislim da je za Gračanicu izgradnja pruge od životnog interesa, a tako misli i tamošnji narod. Molim odobrenje da se ova ideja realizira.

Donja Tuzla. 9. 12. 1894.

Foglar²⁵

Spomenuti Foglarov izvještaj je, ustvari, pravi elaborat u kojem se detaljno objašnjava šta bi za Gračanicu značilo njeno povezivanje sa željezničkom mrežom Monarhije i povezivanje željezničke stanice u Gračanici sa poljoprivrednim i šumskim resursima u njenoj okolini. Izneseni argumenti u tom dokumentu bili su opredjeljujući

25 BH, ZMF, BAH, 13945/1895.

Željeznička stanica Gračanica oko 1900. godine

u nadležnim organima u Sarajevu i Beču za pristupanje izgradnji uskotračne željezničke pruge za Gračanicu. Ubrzo je uslijedilo projektovanje i izrada elaborata za željezničku trasu i premošćivanje rijeke Spreče, te izrada raznih ekonomskih proračuna o budućem poslovanju željeznice (cijene karata, broj zaposlenih u vozovima i u željezničkoj stanici i sl.).

Zahvaljujući agilnosti kotarskog predstojnika Fridriha Foglara, ali i aktivnostima samih Gračanlija i njihovog kotarskog upravitelja Dr. Grassla, za dvije godine je sve bilo završeno. Pruga je puštena u promet 11. 1. 1898. godine, a Direkcija pošta BiH i Direkcija BH željeznica zvanično je obavijestila Vojnu poštu da je 1. 2. 1898. godine otpočeo transport svih pošiljki iz Gračanice i u Gračanicu.

Okružni predstojnik Foglar se u brojnim svojim izvještajima koje je dostavljao Zemaljskoj vladi u Sarajevu posebno zalagao za prosperitet i privredni razvoj Gračanice i njene okoline. Iz tih dokumenata teško je zaključiti šta ga je to posebno vezivalo za Gračanicu. Ovom prilikom izdajamo izvještaj koji je napisao 7. juna 1901. godine, nakon posjete Gračanici, koji se odnosi na ubla-

žavanje posljedica štete koje su se desile zbog velike vremenske nepogode u jesen 1900. godine. Tom prilikom od grada je stradala kompletna ljetina, pa su prihodi gradske uprave od poljoprivrede i trgovine umanjeni za dvije trećine. Foglar je tražio od Zemaljske vlade da novčano pomogne Gračanicu jer je zbog elementarne nepogode došla u tešku situaciju. Donosimo dio iz Foglarovog izvještaja:

*Okružna oblast Donja Tuzla 23/116/7
7. 6. 1901.*

*Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu
Sarajevo*

Na temelju izvještaja Kotarskog ureda Gračanica od 15. oktobra 1900. i moje posjete, primjećujem smanjen optimizam u ovom gradu zbog umanjenog priliva budžetskih sredstava. Poljoprivreda i veliki dio objekata su stradali zbog tuče u oktobru prošle godine. Ukupna šteta je procijenjena na 1.456,70 Kr.

Mislim u vezi s tim da je grad pretrpio veliku štetu, pa je Kotarskom uredu hitno potrebna pomoć kako sada tako i kasnije jer su mu prihodi znatno smanjeni. Zato predlažem da imenujete komisiju koja će obići pijacu i koja će se uvjeriti da je tamo sve strada-

vojerejn mog rječnika Mihaila uglavnom žive u iznajmljenim stanovima pa trebaju novac za životne troškove.

ujedno i kareri zabralu dosadašnjem rječniku
 firmi Milisavferiću na njegovom dosadašnjem
 usimmanju oko napredka ove obćine te time
 li zaprimis

Zaključem i sudžman
 ićarim m.p. Kotarski predstojnik
 Rambez Mustafa v. i. gradonačelnik Lelo S. Tramić v. i. gradonačelnik
 te općinski rječnici: Radžaga Ras Ribegović, v. i.
 Vaso Streljović v. i. Mihailo H. Sten v. i.
 Mula Kahmet Šefićević v. i. H. Husin Kalagić v. i.
 Kar Karim v. i.

La locau profis

(...) Jedna općina sa primanjima od 2.400 Kr prihoda spala je na samo 1.000 Kr godišnje i zaista je u potrebi da je Zemaljska vlada pomogne do naredne jeseni. Nadam se da će Vlada razumjeti ovaj moj zahtjev. Foglar²⁷

lo. Kako su stradali vr-tovi i poljoprivredni proizvodi (ljetina), stala je i trgovina na pijaci, a i kupovna moć stanovnika je opala.

Gračanički trgovci idu i nabavljaju živežne namirnice u druga mjesta – Doboj i Brčko, pa je zbog toga sve znatno skuplje jer se sve mora dovoziti željeznicom. Nakon totalne štete, koja se desila 15. oktobra, smanjeni su prihodi općinskog budžeta, pa je neophodno da se godišnji proračun izmijeni.

Kako se poljoprivredni proizvodi nabavljaju u Doboju, općina nema prihoda od kantarije. Zbog zastoja trgovine i prometa robe prihodi su umanjeni od: behije, zehbije, kantarije, placarine²⁶ i uvoznine za dvije trećine. Ako Zemaljska vlada ne pošalje hitno novac Kotarskom uredu, doći će u pitanje isplata plaća općinskim činovnicima. Želim još napomenuti da su svi službenici veoma dobri te da ništa ne traže jer su svjesni nastale situacije, ali njihove familije

Poslije povećivanja Gračanice sa željezničkom prugom Doboj – Tuzla – Simin Han u Ka-

ranovcu i izgradnje željezničke stanice u centru grada, Gradska uprava u Gračanici je uz pomoć okružne vlasti na čelu sa Foglarom, pune tri godine vodila aktivnost na regulaciji rijeke Sokoluše (izgradnja kamenih podzidova i s jedne i s druge strane obale) i izgradnji sasvim nove ulice duž njene lijeve obale sa lijepom kamenom ogradom, malim kamenim kulama i stepenicama kojima se silazilo u rijeku. Gradnju ulice nesebično je podržavao i pomagao okružni predstojnik Foglar.²⁸ Osim zvaničnika i drugi ugledni ljudi u Gračanici cijenili su Foglarove zasluge, ne samo u gradnji spomenute ulice, već njegovo ukupno zalaganje za razvoj i napredak njegovog grada i okoline. Zato se Gradsko zastupstvo nije dvoumilo donoseći odluku da novoizgrađenoj ulici s lijeve strane Sokoluše dodijeli njegovo ime – Foglarova obala. Bila je to svečanost koja se dugo pamtila u Grača-

26 Behija i kantarija su općinski prihodi od mjerenja roba na gradskim pijacama. Zehbija je općinski prihod od zaklane stoke – mesarina.

27 ABH, ZV šifra 23/116/7 – 1901.

28 Esad Tihić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica 1988., 58

nici. Izvještaj sa svečanosti, koji potpisuje dopisnik Osman Nuri, objavljen je u listu „Bošnjak“ 9. maja 1901. godine:

Na dan prvog maja 1901. god. bilo je svečano otvorenje novosagrađene obale (Foglar Quai-a) u Gračanici, kojoj je gradsko zastupstvo dalo ime svog vrlog gospodina okružnog predstojnika Fridriha vit. Foglara, priznajući mu mnoge zasluge oko unapređenja ovog grada.

Prvog maja stavljena je ploča pod njegovim imenom, uz prisutnost poglavitog kotarskog predstojnika Ličanina²⁹ i sve gospode činovnika³⁰, gradonačelnika Ganibega Muftića sa cijelim općinskim zastupstvom. Otvaranje obale (Quai-a) popratio je govorom poglaviti gos. kot. Predstojnik u kojem je istaknuo podupiranje visoke zemaljske vlade, koja je svakom prilikom išla na ruku da se naše mjesto što bolje unaprijedi, također istakao je zasluge velmožnog gosp. okružnog predstojnika, koji se je svojski zauzeo, da je naše mjesto u svakom pogledu veliki napredak polučilo. Spomenuo je zasluge gosp. gradonačelnika koji je mnogo truda uložio dok se je gradnja svršila.

Ispred gradskog zastupstva odgovorio je gosp. gradonačelnik zafaljujući svima faktorima na podupiranju oko gradnje obale, a osobito ističući velike zasluge gosp. kotarskog predstojnika pod čijom je upravom gradnja započeta i sretno svršena.

Poslije je bio banket u hotelu „Soko“, gdje je još mnogo kićenih zdravica palo od kojih je također

29 Isidor Ličanin kotarski predstojnik Gračanice od 1900.

30 Činovnici Kotarske uprave Gračanica prema „Bosanskom glasniku“: David Hersch (politički službenik), Hilde Oskar (kotarski liječnik), Krivanek Oskar (nadšumar), Novak Franc (sudija), Ibrahim Abdulah Ševket eff. (šerijatski sudija), Hadžibegić Salih eff. (šerijatski pripravnik), Wasylik Gregor (šef gruntovnice), poreski službenici: Vaniček Franz, Fridmann Samuel, Babić Peter i Šešić Jovo, Smejkal Franz (evidentičar) Nikolić Daniel (geometar) i Mehr Daniel (nadcestar) .

vrijedno spomenuti i onu od gosp. kot. predstojnika upravljenu na bivšeg predstojnika i počasnog građanina ovog grada gosp. Dr. Grassla koji je potakao na gradnju današnje obale „Foglar obala (Quai-a). Građani ovog grada izriču ovim putem svima najtopliju zafalnost.

A Vi gospodine uredniče primite mahsuz selam. Osman Nuri³¹

Izvori:

1. Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), fondovi:
2. - Zajedničko ministarstvo financija – Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, prezidijalni (ZMF,
3. BH, prez.) i opći spisi (ZMF, BH)
4. - Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, prezidijalni spisi (ZVS, prez.)
5. Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine od 1878. do 1905. Zagreb 1906.
6. Zbornik zakona i naredbi za 1882.

Literatura:

1. Ilija Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*, Sarajevo, 2004.
2. Tomislav Kraljačić, *Kalajev režim u Bosni i Hercegovini 1882-1903.*, Sarajevo, 1987.
3. *Borba muslimana Bosne i Hercegovine za vjersku i vakufsko-mearifsku autonomiju*, Građa – sabrao i uredio Ferdo Hauptman, Arhiv BiH, Sarajevo, 1967.
4. Božo Madžar, *Pokret Srba Bosne i Hercegovine za vjersko-prosvjetnu autonomiju*,
5. Akademija za nauku i umjetnost Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knjiga LXXIX, *Odjeljenje društvenih nauka*, knjiga 18, Sarajevo, 1987. str. 213-243
6. Esad Tihić, Omer Hamzić, *Gračanica i okolina u NOB-u i revoluciji*, Gračanica 1988

31 Bošnjak , br. 20/1901. str. 1-2